

“EKÂME” (اقام) FİİLİ VE TÜREVLERİNİN ARAP DİLİ VE KUR’AN’DAKİ ANLAM BOYUTLARI (*)

Necdet ÜNAL (**)

Özet

Bu makalede özellikle Arap edebiyatı kaynakları ve Kur’an tefsirlerinden istifade edilerek “ekâme” fiili ve türevlerinin Arap dili ve Kur’an’da hangi anlamlarda kullanıldığı örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır. “Ekame” fiili Kur’an’da en çok “salat” (namaz) kelimesi ile birlikte kullanıldığı için son kısımda “namazın ikamesi” ifadesinin anlamı üzerinde ayrıca durulmuş ve bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma, içinde söz konusu fil veya türevlerinin geçtiği Kur’an ayetlerini daha iyi anlayabilme çabasına yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, Tefsir, Arap dili, ayakta tutmak, ayağa kaldırmak, ikamet etmek.

Various Meanings of the Verb اقام and its Derivatives in Arabic Language and Qur’an

Abstract

In this paper, it has been tried to show what kinds of meanings of the verb اقام and its derivatives have in Arabic Language and Qur’an by referring to the Qur’an Exegeses (tafseer) and the sources of Arabic Literature and by giving some examples from them. In the last section, it has been thought over the the meaning of the expression of اقامة الصلاة because that the verb اقام has been used mostly with the word الصلاة (prayer); and it has been tried to draw a conclusion from that. This study intends to be able to understand well about Quranic verses including the verb in question and its derivatives.

Key Words: The Qur’an, Exegesis, Arabic Language, to keep alive, to stimulate, to reside in.

*) Bu makale, büyük ölçüde, “Kur’an’ı Kerim’de İstikamet Kavramı” adlı basılmamış doktora tezimizin birinci bölümünden faydalanılarak kaleme alınmıştır. Tezdeki yeri için bkz. Ünal, Necdet, *Kuran’ı Kerim’de İstikamet Kavramı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005, 52-70, ve 75-78. sayfalar arası.

***) Dr., Çanakkale Gazi İlköğretim Okulu. (e-posta: doktornecdet@gmail.com)

Giriş

Kur'an'da geniş bir kullanım alanına sahip olan ekâme fiili ve türevlerinin Kur'an'da hangi anlamlarda kullanıldığının tesbiti tefsir ilmi açısından önemlidir. Bir fiilin veya türevinin Kur'an'da hangi anlamlarda kullanıldığını anlamak için öncelikle onun Arap dilindeki kullanımlarına bakmak gerekir. Dolayısıyla bu çalışmamızda, ekâme fiili ve türevlerinin Kur'an'da hangi anlamlarda kullanıldığını anlayabilmek için öncelikle ona lügatlerde ve yeri geldikçe divanlarda hangi anlamın yüklendiğine, daha sonra da Kur'an ve dolayısıyla tefsirlerdeki anlam boyutuna ve bu kullanımlarla ilgili örneklere bakacağız.

If'al babından olan "ekâme" fiilinin anlam sahasına bir göz attığımızda onun şu manalara geldiğini görmekteyiz:

1. Ayakta tutmak
2. İkamet etmek
3. Devam etmek
4. Bir şeyi düzgün yapmak

Şimdi bu anlamlar üzerinde ayrı ayrı duralım:

1. Ayağa Kaldırmak

Ekâme fiili Arap dilinde ayağa kaldırmak, yerinden kaldırmak (Cevherî, 1979: V, 2017; İbn Manzûr, 1955: XII, 499; Zebîdî, t.y.: IX, 35; Asım Efendi, 1304 h: IV, 458.), dikmek, dikilmek ve yükseltmek (Hassan b. Sâbit, t.y.: 120, 233) anlamlarında kullanılmıştır. Buna dair bazı örnekler şunlardır:

a. Arap Dilinde

اقام من موضعه "Yerinden kaldırdı" (Cevherî, 1979: V, 2017; İbn Manzûr, 1955: XII, 499; Zebîdî, t.y.: IX, 35; Âsım, 1304 h: IV, 458) ve اقاموا عمود الدين حتى تمكنت قواعده "Dinin direğini diktiler, böylece onun temelleri iyice yerine oturdu" (Hassan b. Sâbit, t.y.: 120, 233) cümlelerinde söz konusu fiil bir şeyi kaldırmak, ayağa kaldırmak anlamındadır.

b. Kur'an'da

Fiilin Kur'an'da geçen bu manalardaki kullanımlarına baktığımızda şu ayetler karşımıza çıkmaktadır:

"Yine yürüdüler. Nihayet bir kent halkına varıp onlardan yemek istediler (Kent halkı) onları misafir etmekten kaçındılar. Derken orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular, hemen onu doğrulttu" (Kehf, 18/77. أتيا أهل قرية استطعما أهلها فأبوا أن يضيفوهما فوجدا فيها جدارا يريد أن ينقض فأقامه فانطلقا حتى إذا

Ayette geçen "ekâme" fiili "inşa etmek" (İbnü'l-Cevzî, 1985: 139-140), "doğrultu-vermek" (Elmalılı, 1982: V, 3266), "onarmak" (Dumlu ve Elmalı, 2001: 270), "doğrult-

mak” (Ateş, 1988: V, 310) şeklinde anlaşılmıştır ve faili de Hz. Musa’nın yanında olan Hızır’dır (Suyûtî, 1983: V, 418; Ateş, 1988: V, 313). “Orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular” ifadesindeki kullanım, mecazidir. Çünkü duvarın, böyle bir iradesi yoktur. Anlatılmak istenen, duvarın yıkılmak üzere olduğudur (Beğavî, 1987: III, 175). Ayette, yıkılmak üzere olduğundan bahsedilen duvarın, nasıl doğrultulup ayağa kaldırıldığıyla ilgili olarak tefsirlerde geçen bazı görüşler şunlardır:

1. Bu işi eliyle dokunmak suretiyle yapmış ve duvar da doğrulup ayakta duracak hale gelmiştir ki bu, onun mucizelerindendir.

2. Bir sütun, direk dikmek suretiyle bu duvar doğrultulmuştur.

3. Bu duvarı bozup yıkmış ve yeniden inşa etmek suretiyle ayağa kaldırmıştır (Zemahşerî, t.y.: II, 740; Râzî, 1985: XXI, 158).

Bu görüşlerden birincisi, yani mucizevi bir dokunuşla duvarın ayağa kaldırılmış olması daha muhtemel gözükmektedir (Elmalılı, 1982: V, 3268). Çünkü ayet, siyak ve sibak yönünden ele alındığında, öylesi zor durumda olan yani misafir edilmeyen ve karnı duyurulmayan bir kişinin, bunu normal şartlar altında yıkması ve yapması biraz zor gözükmektedir. Her ne şekilde olursa olsun, neticede bu duvar, ayakta durmasına engel teşkil eden özürden, sorundan kurtarılmış, dosdoğru ve ayakta durur bir hale getirilmiştir. Bu sonucu, fiilin anlamından rahatlıkla çıkarabiliyoruz.

Sözü geçen fiilin muzari olarak geçtiği bir ayette de “İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O’nun huzuruna çıkılmayı inkareden, büyüden amelleri boşa çıkıncı kimselerdir. Artık kıyamet gününde onlar için bir terazi koymayız” (veya onlara hiç değer vermeyiz)” (Kehf, 18/105.

(أولئك الذين كفروا بآيات ربهم ولقائه فحبطت أعمالهم فلا نقيم لهم يوم القيامة وزنا) buyrulmaktadır. Ayetteki “nukîmü” fiili “kurmak, dikmek” anlamındadır (Râzî Zeynüddin, 1990: 311).

Ayetin “Artık kıyamet gününde onlar için bir terazi koymayız” kısmıyla alakalı izahları üç maddede toplayabiliriz:

1. Onlara değer vermeyiz, onları önemsemeyiz, onların bizim katımızda bir değeri itibarı yoktur.

2. Onlar için terazi kurmayız. Çünkü terazi Allah’ı bir tanıyanların iyilik ve kötülüklerini ayırt etmek için kurulur (Zemahşerî, t.y.: II, 749; Râzî, 1985: et-Tefsiru’l-Kebir, XXI, 175).

3. İsyanları, günahları çok olan kişinin durumu, sanki hiç iyilik yapmamış gibidir. Onun, iyilik adına teraziye girecek bir şeyi yoktur (Râzî, 1985: et-Tefsiru’l-Kebir, XXI, 175).

Buna göre ayet, inkâr edenler için terazi kurulup dikilmeyeceğini anlatmaktadır. Böyle kişilerin Allah katında kabul göreceği bir işi, fiili yoktur. Dolayısıyla tartıya konulacak, tartılacak ve hak edecekleri bir şey yoktur. Ayette de ifade edildiği gibi böylelerinin yaptıkları boşa gitmiştir, yani onlar tartıya vs. gerek kalmadan tümünden kaybetmiş kimselerdir.

“Her mescitte yüzlerinizi O’na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O’na yalvarın” (Araf 7/29. عند كل مسجد وادعوه مخلصين له الدين كما بدأكم تعودون (وأقيموا وجوهكم) ayetinde, yüzleri Allah’a doğru tutmak, yani kibleye yönelmek istenmektedir (Râzî, 1985: XIV, 61)

“Ve yüzünü hanif olarak dine çevir; sakın ortak koşanlardan olma” ayetinde (Yunus, 10/105. وان اقم وجهك للدين حنيفا ولا تكونن من المشركين), yüzün, hanif olarak dine çevrilmesi yani dine doğru tutulması emredilmektedir (Yüzünü dine doğru çevirmenin emredildiği diğer ayetler için bkz. Rum, 30/30: ... حنيفا فطرة الله التي فطر الناس عليها. Rum, 30/43: من قبل ان ياتي يوم لا مرد له من الله يومئذ يصدعون فاقم وجهك للدين القيم). Buradaki ifade aklın, tamamen dini istemesini, iman nuruna gark olmayı ve onun dışındaki şeylerden tamamen yüz çevirmeyi (Râzî, 1985: XVII, 180), sağa sola kaçmadan O’na doğru yönelmeyi (Zemahşerî, t.y.: II, 374), dine kalpten ve ihlasla bağlanmayı, yanlış ve bidatlerden uzak olmayı anlatmaktadır (Kuşeyrî, ty.: II, 118). Böylece, yönü belli bir toplum oluşturulması istenmektedir.

Bu ayetlerde geçen “yüzünü Allah’a çevirmek” ifadesinden şu iki sonuç çıkmaktadır:

1. Bu ifade, her şeyiyle ve tamamen dine yönelmeyi anlatır. Yani kişi dine yönelmeli ve diğer her şeyden yüz çevirmelidir. Böylece onun kalbinde, kendisine yöneleceği başka hiçbir şey kalmaz (Râzî, 1985: XXV, 120)

2. O’na yönelişte ihlaslı olmak, Allah’a verdiği sözü tutmak, oturma, kalkma ve tüm işlerde sadece O’nun rızasını gözetmek gerekir (Kuşeyrî, ty.: III, 116) ki neticede yolu belli, planlı ve programlı bir toplum inşa edilsin.

Netice itibarıyla “yüzünü dine doğru tut” ifadesi, elbette ki fiziki bir durumu anlatmamaktadır. Burada anlatılan; kişinin, yaptığı bütün iş ve davranışlarda dinin ölçülerini kendisine ölçü almasıdır. Yani başka ölçüler veya çıkarlar açısından bakarak o dosdoğru duruştan sapma göstermemesi ve amellerini kirletmemesidir.

“O size, dinden Nuh’a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya tavsiye ettiğimizi şeriat yaptı. Şöyle ki: Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin” ayetinde (Şura, 42/13. ما وصى به نوحا والذي أوحينا إليك وما وصينا به إبراهيم) “dine dosdoğru uyulması” (Dumlu ve Elmalı, 2001: s.442), “dinin doğru tutulması” (Elmalı, 1982: VI, 4223; Râzî, 1988: XIX, 433; Ateş, 1988: VIII, 177) yani dinin ayakta tutulması ve onda ayrılığa düşülmemesi emredilmektedir.

Elmalı, ayetteki dini doğru tutmayı, “onu doğru tutmak da erkanını haleden muhafaza âyât ve edillesinden doğrusunu anlayıp iman ve amelde ihlas ile tatbik etmektir” (Elmalı, 1982: VI, 4228) şeklinde açıklar.

Ayetten anlaşıldığına göre dinin ayakta tutulması ve onda tefrikaya düşülmemesi gerektiği hususu, diğer peygamberlere de tavsiye edilmiştir. Buna göre bütün bu pey-

gamberler ve toplulukları, dinlerini ayakta tutmak için gerekli olan her şeyi yapmak ve dine tefrikaya düşmemek prensibinden sorumlu idiler. Aynı prensipler ve sorumluluklar, Kur’an’ın hitap ettiği bütün geçmiş topluluklar için vardı, bu günün toplumu için de vardır, yarınlardaki toplumlar için de olacaktır.

“Dinin ayakta tutulması” emrinden hemen sonra gelen “dinde tefrikaya düşmeyiniz” emri de anlamlıdır ve bu emir, dinin ayakta tutulmasını sağlayan en önemli umdelerden birisidir. Ayette anlatılan, aynı Allah’a, dine ve kitaba inananlar arasındaki ihtilaflar ve çekişmelerdir. Dolayısıyla gruplar, cemaatler, lider konumundakiler, kısaca Müslümanlar beşer olduklarını, beşerin şaşabileceğini, bin bilseler de bir bilene sormalarının daha uygun olacağını, hem bir şeyler almak hem de verebilmek düşüncesiyle özellikle farklı düşünenlerle diyalog içinde olmaları gerektiğini unutmamalıdır.

Bunlar, dinin ayakta tutulmasında son derece önemli prensiplerdir. Eğer bu prensiplere dikkat edilirse ne birbirini din dışı sayan gruplar, ne de farklılıkları kaşıyan unsurlar olur. Bu da, birbiriyle dayanışma içinde olan Müslüman toplumun alt yapısını oluşturur. Böyle bir toplum da dinini sapaşğlam ayakta tutar. Zaten ayetin istediği de budur.

Rahman suresinin ilk ayetlerinde kainatta denge ve düzenin hakim olduğundan, her şeyde bir plan, program ve hesabın bulunduğundan (Bkz. Rahman, 55/5-8. الميزان والقمر بحسبان. والنجم والشجر يسجدان . والسماء رفعها ووضع الميزان . الا تطغوا في الشمس) bahsedildikten sonra, “tartıyı adaletle ayakta tutun, terazide eksiklik yapmayın” (Rahman, 55/9. تخسروا الميزان وأقيموا الوزن بالقسط ولا) denilmektedir.

Ayette tartının adaletle devam ettirilmesi emredilmektedir. Terazide eksiklik yapmak, herhangi bir noksan tartma ve cimrilik yapmamak demektir (Taberî, 1954: XXVII, 118; Beğavî, 1987: IV, 267; Kurtubî, 1987: XVII, 155). Mücahid ayeti, “almak ve vermek istediğinizde, terazinin dilini doğru tutunuz” şeklinde tefsir etmiştir (Beğavî, 1987: IV, 267; Ebu’s-Suûd, t.y.: VIII, 177; Alûsî, t.y.: XXVII, 102).

Ayete ilgili olarak Elmalılı’nın şu izahını da zikretmek istiyoruz:

“Kavil ve fiil her hususta tartmak işini adaletle doğru tutun. Yani hem eksik tartı kullanmayın hem de tartarken insaf ve adaletle dosdoğru tartın. Kendiniz için tartarken bir tarafa diğeri için tartarken diğeri tarafa ağdırmayın da hepsinde de terazinin dilini doğru tutun” (Elmalılı, 1982: VII, 4666).

Bundan anlaşıldığına göre, sadece alınıp satılan şeylerin değil, aynı zamanda konuşulan sözlerin de adaletle tartılıp doğru tutulması gerekmektedir. Anlaşılan o ki, ayet, insanın bütün söz ve fiillerinde adaleti gözetmesi gerektiğine işaret etmekte (Alûsî, t.y.: XXVII, 102), hayatında dengeli ve dürüst olmasını emretmektedir.

Talak sonucu verilen iddet sonrasını açıklayan şu ayet, konuyla ilgili bir diğeri güzel örnektir: “Sürelerinin sonuna vardıklarında ya onları güzelce tutun, yahut güzellikle onlardan ayrılın (Eşinizi yanınızda tutmak veya ondan ayrılmak için) (Ateş, 1988: IX, 482). İğnizden adaletle iki kişiyi şahit tutun, şahitliği Allah için ayakta tutun”

هن بمعروف أو فارقوهن بمعروف وأشهدوا ذوى عدل منكم وأقيموا الشهادة لله (Talak, 65/2. فإذا بلغن أجلهن فأمسكو). Burada, Allah için şahitliğin ayakta tutulması, yani şahitliğin doğru bir şekilde yapılması emredilmektedir.

Ayeti iki şekilde anlamak mümkündür:

1. Şahitliğin doğru bir şekilde yapılması istenmektedir. Yani herhangi bir tarafı kayırma peşinde olmadan, gördüğünü, bildiğini olduğu gibi ifade edip haklı olanın yanında yer almak.

2. Allah için şahitlik müessesesini devamlı çalıştırmak ve şahitlik müessesesinden vazgeçmemek.

Ayetin nazmı, sanki ikinci görüşü destekler mahiyettedir. Ayette iki adaletli kişinin şahit tutulması emredilmektedir. Adaletli olan kişilerin, zaten adaletle şahitlik yapmaları, beklenen bir durumdur. Kanaatimizce bu kişilere doğru şahitlik yapmalarına dair bir telkin, malumun ilamı ve durumun tekrarı gibi gözükmemektedir. Dolayısıyla, **“sizden iki adaletli kişiyi şahit tutunuz”** ibaresinden hemen sonra **“şahitlik müessesesini ayakta tutunuz”** denmesi, daha genel çerçevede şahitlik müessesesinin çalıştırılmasını ve ayakta tutulmasını istemektedir.

Bir başka ayette, **“Eğer onlar Tevrat, İncil ve Rablerinden kendilerine indirileni ayakta tutsalardı, üstlerinden ve ayaklarının altından yiyeceklerdi”** (Maide, 5/66. أقاموا التوراة والإنجيل وما أنزل إليهم من ربهم لأكلوا من فوقهم ومن تحت أرجلهم ولو أنهم) buyrulmaktadır.

Ayette geçen “ekâmû” fiili “*hakını tam olarak vermek*” (İsfehânî, t.y.: 418), “*açıklamak*” (İbnü'l-Cevzî, 1985: s.139-140), “*doğru tutmak*” (Elmalılı, 1982: III,1710), “*gereğince uygulamak*” (Ateş, 1988: III, 28), “*dosdoğru tutmak (tatbik ve icra etmek)*” (Râzî, 1988: IX, 151), “*yerine getirmek*” (Dumlu ve Elmalı, 2001: s.102) şeklinde anlaşılmıştır.

Râzî, ayetin bu kısmıyla ilgili olarak üç izah yapmıştır:

1. Allah'ın ahitlerine vefa göstermek ve yine Hz. Muhammed'in gönderileceğine işareten delilleri ikrar etmek, bunlarla amel etmektir.

2. “*Tevrat'ın ikâmesi*” demek, onun hüküm ve cezalarının ikamesidir.

3. Hükümlerinden herhangi birisinde hata yapmamak için İncil ve Tevrat'ı karşılına koyup dikmeleri anlamındadır (Râzî, 1985: XII, 50)

Aslında fiile öyle bir karşılık verilmelidir ki, bu karşılık hem filin köküne ve bağlamına uygun olsun, hem de bu ilahi mesajların canlı kalmasını sağlayacak aktivitelerin tümünü bir şemsiye altında toplasın. “Ayakta tutmak” karşılığı, bütün bunlara uygun bir karşılıktır. Zaten ayette Allah tarafından gönderilmiş olan ilahi mesajların ayakta tutulması istenmektedir. Bu mananın içine, ilahi mesajların ayakta tutulması için gerekli olan iş, davranış ve hareketlerin hepsi girmektedir.

“Keşke onlar Tevrat, İncil ve kendilerine indirilenleri ayakta tutsalardı...”

(Maide, 5/66. وما أنزل إليهم من ربهم لأكلوا من فوقهم ومن تحت أرجلهم. والإنجيل وما أنزل إليهم من ربهم لأكلوا من فوقهم ومن تحت أرجلهم) (ولو أنهم أقاموا التوراة) ayetinden anlaşıldığına göre onlar Allah’ın kendilerine göndermiş olduğu bu mesajları her türlü tahriften uzak bir şekilde koruyup anlasalar, anlatsalar, dinlerinde ve dünyalarında onları rehber edinseler, her platformda onları savunarak sahip çıksalar, kolunu kanadını kırmadan onlara göre amel edip yaşasalar ve yaşatsalar, son derece bolluk içinde yiyip içeceklerdi. Ama onlar, bunları yapmadılar ve neticede bu bolluğu elde edemediler.

Yine Kur’an-ı Kerim’in bir başka yerinde ”Erkek ve kadının, Allah’ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkmanız hali dışında kadınlara verdiğiniz şeylerden herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir” (Bakara, 2/229. لكم أن تأخذوا مما يقيما حدود الله فإن خفتم ألا يقيما حدود الله فلا جناح عليهما فيما اقتدت به ولا يحل لكم أن تأخذوا مما يقيما حدود الله إلا أن يخافا ألا يقيما حدود الله فإن خفتم ألا يقيما حدود الله فلا جناح عليهما أن يتراجعا إن ظنا أن يقيما حدود الله) buyrulmaktadır (“Allah’ın sınırlarını ayakta tutmak” ifadesi bu ayette iki defa ve ayrıca bir sonraki ayette Bakara 2/230. ayette geçmektedir: الله وتلك حدود الله يبينها لقوم يعلمون فإن طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره فإن طلقها فلا جناح عليهما أن يتراجعا إن ظنا أن يقيما حدود الله)

“Allah’ın sınırlarını ayakta tutmak” karşılığı, O’nun emir ve yasaklarına uyulmasını, yapılan iş ve davranışlarda bu sınırların korunup gözetilmesini ve asla çiğnenip yıkılmasını, kısaca meşru olan alanda kalınıp dışarıya taşılmamasını anlatmaktadır (Bir başka ayette geçen aynı kullanım için “Allah’ın sınırlarını ayakta tutmak “karşılığının aynen verildiğine dair bkz. Râzî, 1988: V, 217.)

Ayetteki hitap, idarecilere ve hakimlere yöneliktir (Ayetin nüzul sebebi için bkz. El-malılı, 1982: II, 787). Davalara bakarken almayı ve vermeyi bizzat onlar emrettiğinden sanki alan ve veren onlar olmaktadır. Eğer bu kişiler, karı kocanın, Allah’ın koyduğu sınırlarda duramayacaklarını bazı emarelerden anlarılarsa, kadının ayrılmak için verdiği mehir vs. bir karşılığın onlara herhangi bir günah kazandırmayacağını bilmelidirler (Zemahşerî, t.y.: I, 274; Elmalılı, 1982: II, 787)

2. İkamet Etmek

Ekâme fiili Arapça’da ikamet etmek (Hassan b. Sâbit, t.y.: 205; Cevherî, 1979: V, 2017; İbn Manzûr, 1955: XII, 499; Zebidi, t.y.: IX, 35; Âsım, 1304 h: IV, 458) ve sabit olmak (İmrü’l-Kays, t.y.: 142; Antere, ts.: Divan, 130; Hansâ, t.y.: 104; Hassan b. Sâbit, t.y.: 58, 61, 194; el-Ferezdak, 1994: I, 66; Mütenebbî, t.y.: I, 169, 249, 298, II, 1123; Ezherî, t.y.: IX, 362; İbn Abbâd, 1994: VI, 58; Cevherî, 1979: V, 2017; İsfehânî, t.y.: s.418; İbn Manzûr, 1955: XII, 497; Zebidi, t.y.: IX, 35; Sendûbî, t.y.: 203; Tarafe, 1909: 3) anlamlarında da kullanılmıştır.

a. Arap Dilinde

“Ekâme” fiilinin Arap dilindeki bu manadaki kullanımlarına *اقام في المكان* “Bir yerde ikamet etti, sabit oldu” (İmriü’l-Kays, t.s.: 142; Antere, ts.: Divan, 130; Hansâ, t.y.: s.104; Hassan b. Sâbit, t.y.: s.58, 61, 194; Ferezdak, 1994: I, 66; Mütenebbî, t.y: I, 169, 249, 298, II, 1123; Ezherî, t.y.: IX, 362; İbn Abbâd, 1994: VI, 58; Cevherî, 1979: V, 2017; İsfehânî, t.y.: s.418; İbn Manzûr, 1955: XII, 497; Zebidi, t.y.: IX, 35; Sendûbî, t.y.: s.203; Tarafe, 1909: s.3); *اقام علي عهد النبي*: “Peygamberin zamanında yaşadı, yaşam sürdü”; *اقام العز فينا والغني*: “Haysiyet, şeref ve zenginlik bizde yer etti, bize yerleşti” (Hassan b. Sâbit, t.y.: s.118, 198); *الحق اقام*: “Hakkı hakim kıldı, tesis etti”; *و التم ارضا انت فيها مقيم*: “Senin ikamet ettiğin toprağı öperim” örneklerini verebiliriz. Şair bu son örnekte muhtemelen sevgiliden dolayı, onun yaşadığı yerin bile gözünde ne kadar kıymetli olduğunu dile getirmektedir.

Yine *اقام* *خيم الحزن عندنا* “Dertler başımıza çadır kurdu, yerleşti (hiç gitmiyor, bitmiyor)” (Antere, ts.: Divan, s. 115, 132, 189) kullanımında ise fiil üzüntü, dert gibi manevî duyguların mecazi olarak bir yerde ikamet etmesi, sabit olması anlamında kullanılmıştır.

b. Kur’an’da

“Ekâme” fiilinin bu manadaki kullanımlarına Kur’an’da da rastlıyoruz:

“Allah, size, evlerinizi oturma yeri yaptı ve size hayvan derilerinden, göç gününüzde ve ikamet gününüzde kolayca kullanacağınız hafif evler ve yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar giyilecek, döşenecek eşya ve geçimlik yaptı” ayetindeki *والله جعل لكم من بيوتكم سكنا وجعل لكم من جلود الأنعام بيوتا تستخفونها يوم ويوم إقامتكم (ظعنكم ويوم إقامتكم ومن أصوافها وأوبارها وأشعارها أثاثا ومتاعا إلى حين* ifadesi, günlük dildeki ikamet etmek, sabit olmak, yerinde durmak anlamındadır.

Ayette geçen *ظعنكم* *اقامتكم* ve *يوم* ifadeleri, anlam olarak birbirinin zıddı gözükmektedir. İlk ifade, göçebelerin otağı ve suyu olan yerlere ulaşmak amacıyla yaptıkları yolculuğu anlatmaktadır (Râzî, 1985: XX, 94). Durum böyle olunca, ikinci ifadede yerleşik hayatın yani insanın ikamet ettiği yerin anlatılmakta olduğu ortadadır. Buna göre de “*ikamet etmek*” anlamı; bir yerde yaşıyor olmayı, orada sabit olmayı anlatmaktadır.

“İkamet” mastarından gelen “*mükâm*” ve “*mükâme*” lafızları da Kur’an’da geçmektedir. “*Mükâm*” lafzı Arapça’da “*ikamet*” (Şâfî, t.y.: 39,68; Mütenebbî, t.y: I, 87, 327; Cevherî, 1979: V, 2017; İbn Manzûr, 1955: XII, 498; Zebidi, t.y.: IX, 35), “*ikamet edilen yer*” (Halîl, 1988: V, 232; İbn Abbâd, 1994: VI, 58), “*yer, ayakta durulan yer*” (Cevherî, 1979: V, 2017; İbn Manzûr, 1955: XII, 498; Zebidi, t.y.: IX, 35), “*ayağın bastığı yer*” (Cevherî, 1979: V, 2017) anlamlarında kullanılmaktadır. “*Mükâme*” lafzı için, “*ikamet*” (İbn Cendel, 1994: 12; Cevherî, 1979: V, 2017; İsfehânî, t.y.: 418; İbn Manzûr, 1955: XII, 498; Zebidi, t.y.: IX, 35), “*ikamet edilen yer*” (Halîl, 1988: V, 232; Ezherî, t.y.: IX, 357; İbn Abbâd, 1994: VI, 58); “*mekâme*” lafzı için de “*meclis, topluluk, cemaat, insan toplu-*

luğu” (Lebîd, 1993: 95; Ezherî, t.y.: IX, 362; İbn Abbâd, 1994: VI, 57; Cevherî, 1979: V, 2017; İsfehânî, t.y.: 417; İbn Manzûr, 1955: XII, 498; Zebidi, t.y.: IX, 35) anlamlarının verildiğini görüyoruz.

“Mükâm” lafzı, “Orası ne kötü bir karargah ve ne kötü bir makamdır” ayetinde (Furkân, 25/66. *إنها ساءت مستقرا ومقاما*) “ikametgah” anlamında kullanılmıştır (Aynı kullanımın olduğu bir diğer ayet için bkz. Furkân, 25/76: *خالدين فيها حسنت مستقرا ومقاما*). Ayetteki *مستقرا* lafzı, istikrar içinde olunan yeri, *مقاما* lafzı da ikamet edilen yeri, yani ikametgahı anlatmaktadır.

Her iki kavram da birbirine yakın anlam ifade ettiklerinden, aralarındaki farkı ortaya koymakta biraz güçlük çekilmektedir (Elmalılı, 1982: V, 3612-3613). Bu güçlüğü temas edilmekle birlikte, tefsirlerde, bu iki lafzın birbirinden farkının ne olduğuna da işaret edilmiştir:

1. *مستقرا* lafzının, imanı olup ta günahkar olanların cehennemde sürekli olmamak üzere kalmalarını, *مقاما* lafzının ise kafirler için ikamet etme anlamını ifade ettiği söylenmiştir (Râzî, 1985: XXIV, 109). Bu görüş pek de tutarlı olmadığı için eleştirilmiştir (Elmalılı, 1982: V, 3612-3613). Zira *مستقرا* lafzı günahkarlar ve *مقاما* lafzı da kafirler içindir şeklindeki bir yorumun yanlışlığını, “Orada sürekli kalacaklardır. Ne güzel karargah ve ne güzel makamdır orası” ayeti (Furkân, 25/76. *خالدين فيها حسنت مستقرا ومقاما*) açıkça ifade etmektedir. Çünkü aynı lafız, öncekinin aksine burada müminler için kullanılmaktadır.

2. *مستقرا* lafzının, ikametgah anlamındaki *مقاما* lafzının içinde özel bir mevkii ifade ettiği söylenmiştir. Dolayısıyla bir köy ikametgah ise *مستقرا* lafzı, o köyün bir hanesini ifade eder, ya da ikametgah bir hane ise, *مستقرا* lafzı onun bir odasını ifade eder (Elmalılı, 1982: V, 3612-3613).

“Ey Yesrip halkı, artık size duracak yer kalmadı” ayetinde (Ahzab, 33/13. *وإن قالت طائفة منهم يا أهل يثرب لا مقام لكم فارجعوا*) *مقام* lafzı “*ikamet edilip durulacak bir yer*” anlamında kullanılmıştır (Zemahşerî, t.y.: III, 528; Elmalılı, 1982: VI, 3881)

Ayet, öncesi ve sonrası ile birlikte Hendek Savaşı sırasında cereyan eden bazı olaylara işaret etmektedir (Ateş, 1988: VII, 143). Ayetten anlaşıldığına göre bu sırada, Müslümanlar içindeki muhtemelen inancı zayıf veya iki yüzlü olan korkak kişiler, yanındaki Müslümanlara hitaben düşmana karşı koyamayacaklarını, dolayısıyla burada durabilmelerinin ve ayakta kalabilmelerinin mümkün olmadığını ve çarenin geri dönüp kaçmakta olduğunu söylemişlerdir.

“O Rab lütfuyla bizi durulacak yurda kondurdu. Orada bize, ne bir yorgunluk ne de bir zorluk dokunacaktır” (Fâtır, 35/35. *يَمَسْنَا فِيهَا لُغُوبَ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسْنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا*

me lafzı “durulacak yurt” anlamındadır (Elmalılı, 1982: VI, 3990). Nitekim tefsirlerde de دار المقامة lafzı, “ikamet edilen yurt” (Râzî, 1985: XXVI, 27; Kuşeyrî, ty.: III, 207; Elmalılı, 1982: VI, 3994), “ikametgah”, “kalınacak yurt” (Elmalılı, 1982: VI, 3994) anlamlarında yorumlanmıştır. Bu açıklamalardan, makam ve mükame kelimelerinin sübût bulma, sabit olma anlamında olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

3. Devam Etmek

Ekâme fiilinin devam etmek ve devam ettirmek (Hassan b. Sâbit, t.y.: s.205; Cevherî, 1979: V, 2017; İbn Manzûr, 1955: XII, 499; Zebidi, t.y.: IX, 35; Âsım, 1304 h: IV, 458) anlamlarındaki bazı kullanımları şöyledir:

a. Arap Dilinde

“Ekâme” fiil kökünün bu manadaki kullanımlarına قائم عليه : “bir şey üzere devamlı ve sabit olup ona sınımsız tutunan kimse” (Ezherî, t.y.: IX, 358; İbn Manzûr, 1955: XII, 500-501; Zebidi, t.y.: IX, 37; Âsım, 1304 h: IV, 458); ماء قائم : “Devamlı olan su” (İbn Abbâd, 1994: VI, 59); اقام الشيء “Bir şeye devam etti” (Cevherî, 1979: V, 2017; İbn Manzûr, 1955: XII, 499); غرامي بها غرام مقيم و : “Ona düşkünlüğüm, sürekli bir düşkünlüktür”; اني مقيم على العهد : “Ben sözüme sadığım, sözümdeyim” örneklerini verebiliriz. Yine Arapça’daki “devamlı misafir” الضيف المقيم kullanımında da aynı anlam vardır. Bu kullanım, ayrılıp gitmeyen ve devamlı kalan misafiri anlatmaktadır. Misafirin böyle durmasının ve kalmasının Araplarda ev sahibi için bir cömertlik sayıldığı ve onun ayrılıp gitmesinin istenmediği söylenmektedir (Antere, ts.: Divan, s.109, 189; İnânî, 1329 h.: 50)

Bir şair, sevdiği kadına olan sevgisinin kalbinde devam ettiğini, yer ettiğini ve hala mevcut olduğunu ifade ederken (Antere, ts.: Divan, s.184) مقيم في فؤادي مقيم : “Eğer Able’ (sevgili) nin sevgisi içimde devam ediyor olmasaydı...” demektedir. Bu kullanımında dikkati çeken bir nokta, fiilin sadece maddî şeyler için değil, aynı zamanda üzüntü, dert, aşk ve sevgi gibi manevî duyguların devam etmesi anlamında da kullanılmış olmasıdır.

b. Kur’an’da

“Ateşten çıkmayı isterler ama ondan çıkamazlar. Onlar için sürekli bir azap vardır” ayetinde (Maide, 5/37. يخرجوا من النار وما هم بخارجين منها ولهم عذاب مقيم “(بريدون ان خالدین فیها هی حسبهم ولعنهم الله ولهم عذاب مقيم 9/68: Tevbe, 9/68: Hûd, 11/39: وعد الله المنافقين والمنافقات والكفار نار جهنم مقيم من يأتيه عذاب يخزيه ويحل عليه عذاب من يأتيه عذاب خسروا أنفسهم وأهليهم يوم القيامة إلا إن الظالمين في عذاب 42/45: Şura, 42/45: مقيم وقال الذين آمنوا إن “sürekli bir azap” anlamını vermektedir. Ayetin bu kısmı, “onlara devamlı bir azap vardır” (Elmalılı, 1982: III, 1668), “sürekli bir azap” (Ateş,

1988: II, 517; Dumlu ve Elmalı, 2001: s.97), “kendilerini tutup durduracak bir azap” (Râzî, 1988: IX, 55), “uzun sürecek bir azap bekler onları” (Esed, 1999: 196) şeklinde anlaşılmıştır.

Râzî’nin Türkçe’inde verilen anlam müteaddi bir anlamdır. Oysa aynı kullanımın olduğu diğer ayetlerde çeviri böyle yapılmamıştır (Râzî, 1988: XII, 79, (Bitip tükenmeyen bir azap); XIII, 17, (Daimi azap); XIX, 469, (Sürekli bir azap)). Yine Esed’in bu ayet için “uzun sürecek bir azap bekler onları” (Esed, 1999: s.196) şeklindeki ifadesi, sürekliliği tam olarak anlatmamaktadır. Çünkü “uzun sürecek bir azap” ifadesi, sürekli olarak devam etmeyecek ve bir zaman sonra kesilip bitecek bir azap anlamını akla getirir. Yani bir zaman gelip bu uzun süre bittiğinde, söz konusu azap da bitecektir. Oysa “ekâme” fiili, bu azabın sürekli olacağını anlatmaktadır. Dolayısıyla ayet, azabın bir zaman sonra kaldırılıp atılacağı ihtimalini veren bir manada anlaşılmalıya müsait değildir.

Mukîm lafzının azap lafzıyla kullanılması üzerine kısaca bir değerlendirme yaptığımızda şunları söyleyebiliriz:

Mukîm lafzı ifâl babından ismi faildir. Sülâsî baptan ifâl babına aktarılmış olan bir fiil genel olarak lazım halden müteaddi hale geçer. Yani geçişsiz halden geçişli hale, etken hale gelir. Fakat Arapça’da her zaman bu böyle değildir. Yani fiil ifâl babında olsa da anlamı sülâsî baptaki anlamı ile aynı olabilir veya en azından müteaddi olmayabilir.

Nitekim Râzî’nin Türkçe’inde, biraz önce de temas ettiğimiz gibi, sadece bir ayette (Râzî, 1988: IX, 55) bu lafız müteaddi olarak değerlendirilmiş, diğer dört ayetteki aynı kullanım müteaddi olarak değerlendirilmemiştir. İsfehânî de bu kullanım için “devamlı-sürekli azap” karşılığını vermiş (İsfehânî, t.y.: s.418) ve bu lafız müteaddi olarak almamıştır. Lafzın, müteaddi olarak alınmamış olması ve verilen karşılıklarda “süreklilik” anlamına vurgu yapılması yerindedir.

İkamet mastarından gelen mukîm lafzının geçtiği bir ayette de “**Rableri onlara, kendisinden bir rahmet, rıza ve nimeti devamlı olan cennetleri müjdeler**” (Tevbe, 9/21. *يبشروهم ربهم برحمة منه ورضوان و جنات لهم فيها نعيم مقيم*) buyrulmaktadır. Cennetteki sürekli nimetleri anlatan *mukîm* lafzı, “*naîm*” lafzının sıfatıdır. Yani cennetteki nimetlerin devamlı olduğunu, bu nimetlerde hiçbir zaman kesinti, yokluk gibi bir mahrumiyetin olmayacağını anlatmaktadır.

Mukîm lafzının geçtiği bir diğer ayette ise “**şüphesiz o şehir sürekli, hala yerinde duran bir yol üzerindedir**” (Hicr, 15/76. *وإنها لبسييل مقيم*) buyrulmaktadır. Ayetin bu kısmı için “açık, aşikar bir yol” (Fîrûzâbâdî, t.y.: III, 185), “*muhakkak o (şehrin harabeleri), bir yol üstünde (hala) durmaktadır*” (Râzî, 1988: XIV, 125), “*hem o harabe yol üstünde duruyor*” (Elmalı, 1982: V, 3070), “*o şehir işlek bir yol üzerindedir*” (Dumlu ve Elmalı, 2001: s. 234), “*o kent, (herkesin gelip geçtiği) bir yol üzerinde durmaktadır*” (Ateş, 1988: V, 74), “*bu (şehirler) bugün hâlâ yerinde durmakta olan bir yol üzerindedirler*” (Esed, 1999: s.523) şeklinde karşılıklar verilmiştir.

Ayetteki “*ها, hâ*” zamirinin, bu şehirlere veya bu şehirlerin hala ortadan kaybolmamış izlerine ait olduğu düşünülmüştür (Zemahşerî, t.y.: II, 586; Râzî, 1985: et-Tefsiru’l-

Kebir, XIX, 208). Görünen o ki ya bu şehirler, ya da onlara ait izler, eserler, sürekli yerinde duran bir yol üzerindedir. Ayetteki mukim lafzı, sebil lafzının sıfatıdır ve onu nitelemektedir. Dolayısıyla anlam, “**sürekli, hala yerinde duran bir yol**” şeklinde olmalıdır (Muhammed Esed, “sürekli yerinde duran bir yol” diye ifade ettiğimiz yolun, Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu tarafından yayınlanan hava fotoğraflarıyla şaşırtıcı bir şekilde doğrulandığını, Ölü Deniz’in kıyısından Suriye’ye doğru Kuzey Hicaz’daki varlığının teyit edildiğini söylemektedir. Esed, 1999: s.524, 55. not.)

4. Bir Şeyi Düzgün Yapmak

Ekâme fiili, bir şeyi doğru, düz ve düzgün yapmak anlamında da kullanılmaktadır (Ebu’l-Bekâ, t.y.: 114; Zebidi, t.y.: IX, 35; Âsım, 1304 h: IV, 458)

a. Arap Dilinde

Arapça’daki أقام الشيء “*bir şeyi düzeltti, düz yaptı*” (Ebu’l-Bekâ, t.y.: s.114; Âsım, 1304 h: IV, 458); أقام بغضب ميله “*ondaki eğriliği, yanlış kılıç yoluyla düzeltti*” (İmrü’l-Kays, t.s.: s. 20; Sendûbî, t.y.: s.195); أقام دراه “*onun eğriliğini düzeltti*” (Zebidi, t.y.: IX, 35); المقامة الاسل المتقفة “*eğriliği giderilmiş düz mızrak*” (Ubeyd, 1994: 108); أقمت العود فقام “*sopayı, (dali, çomağı) düzelttim, ona biçim verdim böylece o da doğru ve düzgün oldu*” (Zemahşerî, t.y.: I, 39, 402) ifadelerinde fiilin “bir şeyi doğru, düz ve düzgün yapmak” anlamında kullanıldığına şahit olmaktayız. Nitekim Arapça’da bir ağaç veya daldaki eğrilik, pürüz giderilip düzeltildiği zaman أقمته ve قومته denilir (Râzî, 1985: XXIX, 92). Böylece ondaki eğriliğin giderildiği ve o şeyin doğru, düzgün bir hale getirildiği anlatılır (Zemahşerî, t.y.: IV, 444)

b. Kur’an’da

Ekâme fiilinin namaz ile birlikte kullanıldığı ayetler, söz konusu fiilin Kur’an’ı Kerim’de doğru, dosdoğru, düzgün manasında kullanımına örnek olarak gösterilebilir. Örneğin “**Namazı dosdoğru kılıp zekatı vererek**” ayetinde (Bakara, 2/177. الزكاة وأقام الصلاة وأتى (الزكاة وأقام الصلاة وأتى) namazın dosdoğru kılınması anlatılmaktadır. Bu kısım, genelde kaynaklarda “*namazı dosdoğru kılmak*” (Dumlu ve Elmalı, 2001: s. 25; Râzî, 1988: IV, 259), “*namazı kılmak*” (Elmalılı, 1982: I, 596; Ateş, 1988: I, 288), “*namazında devamlı ve dikkatli olmak*” (Esed, 1999: s.48) gibi ifadelerle anlatılmaktadır.

“Namazın ikame edilmesi” şeklindeki bu kullanım Kur’an’da bir hayli geçmekte (Bakara, 2/177: ... وأقام الصلاة وأتى الزكاة... Bakara, 2/277: ... إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات وأقاموا... Araf, 7/170: ... لأن أقمتم الصلاة وأتيتم الزكاة... Maide, 5/12: ... فإن تابوا وأقاموا الصلاة وأتوا الزكاة لهم أجرهم عند ربهم... Tevbe, 9/5: ... فإن تابوا وأقاموا الصلاة وأتوا الزكاة فإخوانكم في الدين... Tevbe, 9/11: ... إنما يعمر... Rad, 13/22: ... Masjed الله من آمن بالله واليوم الآخر وأقام الصلاة وأتى الزكاة ولم يخش إلا الله... Hac, 22/41: ... وجه ربهم وأقاموا الصلاة وأنفقوا مما رزقناهم سرا وعلانية

İnما تنذر الذين ... Fatır, 35/18: ... وأقمن الصلاة وآتين الزكاة وأطعن الله ورسوله... Ahzap, 33/33: ... وآتوا الزكاة إن الذين يتلون كتاب الله وأقاموا الصلاة وأنفقوا مما رزقناهم سرا ... Fatır, 35/29: ... يخشون ربهم بالغيب وأقاموا الصلاة والذين استجابوا لربهم وأقاموا الصلاة وأمرهم شورى بينهم ومما رزقناهم Şura, 42/38: ... وعلائية يرجون تجارة لن تبور ve (وإذا كنت فيهم فأقمت لهم الصلاة فلتقم طائفة منهم معك وليأخذوا أسلحتهم ... Nisa, 4/102: ... *bir şeyi doğru ve düzgün yapmak*” anlamına geldiği görülmektedir.

Yine namazın ve zekâtın emredildiği bir ayette; “**Namazı dosdoğru kılınız, zekâtı veriniz ve rüku edenlerle birlikte rüku ediniz**” (Bakara, 2/43. وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة واركعوا (مع الرাকعين) buyrulmaktadır. Burada da “ekâme” fiili namazın gereği gibi ve dosdoğru kılınmasını (Namazın dosdoğru kılınmasının emredildiği diğer ayetler içi bkz.

Bakara, 2/83: ... وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة... Bakara, 2/110: ... وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة... Nisa, 4/77: ... فإذا قضيتم الصلاة فاذكروا الله قياما ... Nisa, 4/103: ... ألم تر إلى الذين قيل لهم كفوا أيديكم وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة... وأن أقيموا الصلاة واتقوه وهو الذي إليه تحشرون Enam, 6/72: ... وقعودا وعلى جنوبكم فإذا اطمأننتم فأقيموا الصلاة وأوحينا إلى موسى وأخيه أن تبوأ لقومكما بمصر بيوتا واجعلوا بيوتكم قبلة وأقيموا الصلاة وبشر Yunus, 10/87: ... أقم الصلاة لدلوك الشمس إلى ... İsrâ, 17/78: ... وأقم الصلاة طرفي النهار وزلفا من الليل... Hüd, 11/114: ... Hac, 22/78: ... إني أنا الله لا إله إلا أنا فاعبدني وأقم الصلاة لذكري ... Taha, 20/14: ... غسق الليل وقرآن الفجر فأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة وأطبعوا الرسول Nur, 24/56: ... فأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة واعتصموا بالله هو مولاكم... منيبين إليه واتقوه Rum, 30/31: ... اتل ما أوحى إليك من الكتاب وأقم الصلاة... Ankebut, 29/45: ... يابني أقم الصلاة وأمر بالمعروف وإنه عن المنكر ... Lokman, 31/17: ... Müzzemmil, ... فأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة وأطبعوا الله ورسوله... Mücadele, 58/13: ... واصبر على ما أصابك (...).), hatta namazın öngördüğü değerlerin ayakta tutulmasını anlatmaktadır.

“Namazın İkamesi” Ne Demektir?

“Kâme” fiilinin ifal babına aktarılmış hali olan “ekâme” fiilinin Kur’an-ı Kerim’de bir hayli kullanıldığı ve en çok da “salât” ile kullanıldığı görülmektedir.

İfâl babının önemli bir özelliği lazım olan bir fiili müteaddi yani geçişli hale getirmesidir (Çörtü, 1997: 167). Buna göre kâme fiili ifâl babına aktarıldığında “*ayağa kaldırmak, ayakta tutmak*” şeklinde geçişli bir anlam ifade eder; fakat bazen de anlam değişmez ve aynen sülâsi mücerretteki gibi kalabilir (Çörtü, 1997: 169).

Kaynaklara baktığımızda mesela Râzî’de, namazın ikamesi hakkında şu görüşler vardır:

1. Namazın, farzı, sünneti ve adabına uygun olarak tadili erkan ile ve devamlı kılınmasıdır.

2. Namaza devam edilmesidir (Râzî, 1985: II, 32). Bazı Kur'an ayetlerinde bu ifade edilmektedir. Meâric, 70/23. *يُحَافِظُونَ* Meâric, 70/34. *وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ* Bu mana, Araplar arasındaki *قامت السوق* “Çarşının alışverişi bol oldu” ifadesindeki manaya benzemektedir. Bu ifade, bir malın rağbet görmesini, piyasasının ve alıcısının olmasını anlatır. Buna göre namazın ikamesi, ona rağbetin, talebin olmasıdır. Namaza devam edildiğinde o, rağbet edilen ve istenen bir şey gibi olur. Devamlılık kaybolduğunda da namaz, pek talep edilmeyen ve rağbet görmeyen bir şey gibi olur.

3. Namazı eda etmek için kendisini her şeyden sıyırmak ve edasında gevşeklik göstermemektir. Bu mana ise, Araplar arasındaki *قام بالامر* yani “işini ayakta tutmak-işe kendini iyice vermek” ifadesinden alınmıştır. Bunun zıddı *عن الامر* ve *تقاعد عنه* ifadeleridir ki bu da “işten geri durup kendini işe vermemek, işe karşı gevşeklik göstermek” demektir.

4. Namazı eda etmek demektir. Çünkü ikame ile namazın eda edilmesi ifade edilmiştir. Ayetteki ikâmenin, “*rükünlerinde ve şartlarında herhangi bir eksiklik olmaksızın namaza devam etmek*” diye yorumlanması en uygundur. Râzî, bu noktayla alakalı olarak bir başka yerde de şunu söylemektedir: “*Bir kişi namazı bütün erkânı ile yerine getirdiğinde “ekâme’s- salâh” denir. Namazın şartlarını yerine getirmeyen kişi için böyle bir ifade kullanılmaz*” (Râzî, 1985: et-Tefsiru’l-Kebir, XII, 50)

Râzî’de geçen bu bilgilerden çıkan netice kısaca şudur: “*Namazın ikâmesi*” demek, onun, şartlarına, rükünlerine uygun bir şekilde ve devamlı olarak kılınmasıdır. Özellikle yukarıdaki son alıntıda, bu mesaj çok net olarak verilmiştir. Buna göre, bir kişi için “*ekâme’s- salâh*” deniliyorsa; o kişi, namazı, bütün erkânıyla kılan bir kişidir. Böyle bir kişi namazın hiçbir şartını vb. ihmal etmiyor ve namaz kılarken, olması gereken her şeyi yapıyor demektir.

Bu noktayla alakalı olarak Elmalılı’da şu bilgi geçmektedir: Kur’an’da namaz hakkında *الصلوات*, *اقيموا الصلاة*, *يقيمون الصلاة*, *صلوا* ve *ليصلون* fiillerinden ziyade *حافظوا على* buyrulması şayanı dikkattir. Elbette salâtı ikâme ederler demekle namazı kılarlar demekten fazla bir mana vardır ki bu da doğru dürüst yani tadili erkân ile güzelce kılmak ve hatta kıldırarak manalarını ifade eder (Elmalılı, 1982: I, 186)

Bu kullanım için, kaynaklardan tesbit ettiğimiz ifade, genelde, “*namazı kılmak, namazı dosdoğru kılmak, namazı dürüst kılmak, salâta devamlı ve duyarlı olmak*” ifadeleridir. Bu manalarda da, genelde namazın bir şekilde kılınması anlamı ağırlıktadır. Örneğin Zemahşerî; “*namazın ikamesi demek; namazın farzları, sünnetleri ve adabında herhangi bir sapma olmaması, usulüne uygun kılınmasıdır*” (Zemahşerî, t.y.: I, 39) derken, İbnü’l-Cevzî (v. 597/1201), namazın ikamesi ifadesinin Kur’an’da iki anlamda kullanıldığını söyler (İbnü’l-Cevzî, 1985: 95-96):

1. Namazı tamamlamak (Bakara, 2/3. *وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يَنْفِقُونَ* (الذين يؤمنون

2. Namazı ikrar etmek (Berâe, 9/5. الصلاة وآتوا الزكاة فخلوا سبيلهم إن الله غفور رحيم... فإن تابوا وأقاموا...)

Elbette ki bir müslüman, kıldığı namazın şartlarına ve şekline önem verecek ve bunu en iyi şekilde yapmaya çalışacaktır. Ancak bize göre çok daha önemli olan nokta, kişinin, kıldığı namazın hakikaten şuurunda olmasıdır. Nitekim bir ayette, “**namaz, insanı kötülükten ve çirkinlikten alıkoyar**” (Ankebût 29/45. ... عن الفحشاء والمنكر ولذكر... الله أكبر والله يعلم ما تصنعون إن الصلاة تنهى dualar ve hareketlerle yapılan bir görüntünün ötesinde, müslümanı, tüm benliğiyle sarıp sarmalayan, ona huzur ve aşk veren, onu sürekli Rabbine yaklaştıran, yaptığı her işte, attığı her adımda sürekli O'nun rızasını aramaya götüren bir ibadet halini almalı, yani bu ibadetin sürekli şuurunda olunmalıdır.

Kanaatimizce “namazın ikamesi” demek “namazın ayakta tutulması” veya “namazın kılınması ve onun öngördüğü değerlerin ayakta tutulması” demektir. Zaten “namazı kılmak” veya “dosdoğru kılmak” anlamları bu karşılığın içine girer. Ama bu anlamlar, bizim verdiğimiz karşılıktaki anlam zenginliğini tam olarak yansıtmamaktadır. Niçin bu karşılığı verdiğimizizi kısaca birkaç cümleyle şöyle ifade edebiliriz:

Bizi bu kanaate götüren, özellikle, namaz ibadetinin “ekâme” fiiliyle kullanılmasıdır. Yani namazın getirdiği değerlerin ayakta tutulması, canlı tutulması istenmektedir. Dolayısıyla “namazın ayakta tutulması” veya “namazın kılınması ve onun öngördüğü değerlerin ayakta tutulması” diye düşündüğümüz bu anlam, fiilin sülâsî bapta “*ayakta durmak*” anlamından ifâl babına aktarıldığında “*ayakta tutmak*”, “*kaldırıp dikmek, düzeltmek, doğrultmak*” (Elmalılı, 1982: I, 186) anlamına gelmesi açısından, yani gramer yönü itibarıyla yerinde ve olması gereken bir karşılıktır. Kur'an'daki bu ifadenin; namazın her zaman ve ortamda ima yoluyla bile olsa bir şekilde mutlaka kılınması gerektiğini ifade ettiği gibi, aynı zamanda model olup örneklik teşkil etmek, tavsiyede bulunmak gibi namaz için yapılabilecek herhangi bir hizmeti de kapsayacağını düşünüyoruz.

“Namazın kılınması ve onun öngördüğü değerlerin ayakta tutulması” ile “namazı kılmak” veya “namazı tüm şart ve erkânıyla kılmak” vb. ifadeler arasında fark vardır. İlk karşılık, namazın kılınmasını zaten içine almakta, ama ondan da öteye bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla, sadece ve bir şekilde namazı kılmakla, bu emrin gereği yapılmış olmaz. Çünkü namazı kılmaya devam ederken, aynı zamanda onun getirdiği olumlu davranışların, meziyetlerin, değerlerin de canlı tutulması, ayakta durması gerekmektedir. Yani namaz, şekli bir görüntüde kalmamalı, tüm manasıyla hayata yansımalıdır. Burada şunu anlatmaya çalışıyoruz: Ayetlerde geçen kullanım, namazın öngörmekte olduğu değerlerin de ayakta tutulması gerektiğini anlatmaktadır. Namazın insana kazandırdığı olumlu özelliklerin ayakta tutulması, sadece şeklen namazı kılmakla yerine gelmemektedir.

Kurallarına uyarak namazı kılmak ve kıldırmanın yanı sıra, namazı ve beraberinde getirdiği ahlâkî değerleri hayatında uygulamak ve diğer insanların da bunları benimsemesine vesile olabilmek, bu değerleri düşünmek, düşündürmek, anlatmak, anlattırmak,

yazmak, yazdırmak, savunmak, savundurmak, öğrenmek, öğretmek, namazın insan üzerindeki maddî ve manevî getirisinin idrakinde olarak bu değerlerin korunup ayakta tutulmasının her türlü mücadelesini vermek, namazı kılacak ve kıldırarak nesillere, yerlere yatırım yapıp onlara destek vermek vb. bütün faaliyetler, “namazın kılınması ve onun öngördüğü değerlerin ayakta tutulması” manasının içine girmektedir. Dolayısıyla “ekîmü’s-salah” kullanımı için, “namaz kılmak” karşılığını vermek, “ekâme” fiilinin düşündürdüğü bu zenginliği oldukça daraltmaktadır.

Kur’an’da, özellikle namaz ibadetinin, “ekâme” fiiliyle yani “*ayakta tutmak*” ile kullanılması, yukarıda da belirttiğimiz gibi anlamlıdır. Bu kullanım; “Namaz, insanı olgunlaştırmak, pişirmek içindir, bu mertebeye gelen kişi için artık namazın gereği yoktur” gibi muhtemel bir yanlışı da reddeder. Formunun zirvesinde olan bir sporcu; “Ben, dalımda zirvedeyim, benim antrenmana artık ihtiyacım yok” diyerek kendisini zirveye çıkaran çalışmaları bıraktığında nasıl bir düşüş yaşamaya başlayacaksa, işte bir mümin için de durum aynıdır. Durumu ve konumu ne olursa olsun, namazı kılmaya devam etmesi ve onun getirdiği değerleri de hayatında yaşatması gerekir.

Sonuç

Yaptığımız çalışmada “Ekâme” fil kökü ve türevlerin Kur’an ayetlerinde hangi mnalarda kullanıldığını anlamaya çalıştık. Bunun için de öncelikle Arap edebiyatı kaynaklarına ve sonra da Kur’an’daki kullanım alanlarına bakmaya çalıştık. Sonuçta bu fiilin, Arap edebiyatı kaynaklarında ve Kur’an’da ayakta tutmak, ikamet etmek, devam etmek ve bir şeyi düzgün yapmak anlamlarında kullanıldığını gördük.

Her ne kadar “ekâme” fiilinin “ayakta tutmak” dışında farklı anlamlara geldiği ve bu anlamlarda kullanıldığı görülse de aslında bütün bu anlamların ortak noktası “ayakta tutmak” anlamıdır. Bu anlam, bu kökte ve bu kökten müştak olan kavramlarda ortak bir payda olarak mevcuttur. Dolayısıyla söz konusu fiil ve türevlerinin geçtiği ayetler üzerinde düşünürken esas anlam olan “ayakta tutmak” veya “ayağa kaldırmak” anlamının gözden kaçırılmaması gerekir.

Sonuç olarak “namazın ikamesi” denince namazı kılmakla birlikte namazın fert ve toplum hayatına kattığı tüm değerlerin ayakta tutulması, “şahitliğin ikamesi” denince şahitlik müessesesinin gereği gibi yapılıp ayakta tutulması, “tartının adaletle ikame edilmesi” denince çarşıda, pazarda, ticaretle adaletin her yönüyle hakim kılınıp ayakta tutulması, “dinin ikamesi” denince ilahi mesajların getirdiği bütün değerlerin yaşanması, yaşatılması ve ayakta tutulması anlaşılmalıdır.

Kaynakça

el-Alûsî, Ebu’l-Fadl Mahmûd. (t.y.). *Rûhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Azîm ve’s-Sebi’l-Mesânî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyy, I-XXX, Beyrut.

Antere b. Şeddâd. (t.y.). *Divanü Antere b. Şeddâd*, (Şerh: Ömer Faruk et-TABBÂ), Dâru’l-Kalem, Beyrut.

- Asım Efendi, Ebu’l-Kemal Ahmed. (1304 h.). *Okyânûsu’l-Basût fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, I-IV, İstanbul.
- Ateş, Süleyman. (1988). *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, I-XII.
- Beğavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesûd (1987), *Meâlimü’t-Tenzîl*, 2. Baskı, I-IV, Beyrut: Dâru’l-Marife.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd (1979), *es-Sihah fi’l-Luğati ve’l-Ulûm*, 2.Baskı, Beyrut.
- Çörtü, M. Meral (1997), *Arapça Dilbilgisi*, 2. Baskı, İstanbul: MÜİF Yay.
- Dumlu, Ömer- Elmalı, Hüseyin. (2001). *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Ebu’l-Bekâ, el-Huseyhî el-Kefevî : (t.y.). *Külliyâtü Ebi’l-Bekâ*, Byy.
- Ebu’s-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. (t.y.). *İrşâdü’l-Akli’s-Selim ilâ Mezâye’l-Kur’ani’l-Kerim*, I-IX, Beyrut: Dâru’l-Mushaf.
- Elmalılı, Hamdi Yazır. (1982). *Hak Dini Kur’an Dili*, I- X, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Esed, Muhammed. (1999). *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, (Çev.: Cahit KOYTAK, Ahmet Ertürk), 6. Baskı, İstanbul: İşaret Yay.
- Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed. (t.y.). *Tehzîbü’l-Lüğa*, I-XV, Kahire: ed-Dâru’l-Mısriyye.
- Ferezdak. (1994). *Divan*, (Şerh: Mecid TURÂD), 2.Baskı, I-II, Beyrut: Dâru’l-Kitabi’l-Arabiyy.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya’kub. (t.y.). *Besâiru Zevi’t-Temyiz fi Letâifi’l-Kitabi’l-Aziz*, (Tahk: Muhammed Ali en-Neccâr, Abdülhalim et-Tehanevî), Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye.
- Halil b. Ahmed, Ebu Abdirrahman el-Ferahidî. (1988). *Kitabü’l-Ayn*, I-VIII, Beyrut.
- Hansâ. (t.y.). *Divanü’l-Hansâ*, (Şerh: Ömer Faruk et-TABBÂ), Beyrut: Dâru’l-Kalem.
- Hassan b. Sâbit el-Ensârî. (t.y.). *Divanü Hassan b. Sâbit el-Ensârî*, Beyrut.
- İnânî, Muhammed. (1329 h). *Şerhu Divanı Antere b. Şeddâd*, Kahire: el-Matbaatü’l-Huseyniyye.
- İbn Abbâd, İsmail. (1994). *el-Muhît fi’l-Luğa*, I-XI, Beyrut.
- İbn Manzûr, Ebu Fazl Cemalüddin b. Mükerrrem. (1955). *Lisânü’l-Arabi’l-Muhît*, I-XV, Beyrut.
- İbnü’l-Cevzî, Cemalüddin Ebu’l-Ferec Abdurrahman. (1985). *Nüzhetü’l-A’yüni’n-Nevâzir fi İlmî’l-Vücûh ve’n-Nezâir*. (Tahk.: Muhammed Abdülkerim Kâzım er-Râzî), 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü’r-Risale.
- İmrüü’l-Kays. (t.y.). *Divanü İmrüü’l-Kays*, (Şerh: Ömer Faruk et-TABBÂ), Beyrut: Dâru’l-Kalem.

- İsfehânî, er-Râğıb, Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed. (t.y.). *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, (Tahk.: Muhammed Seyyid Keylânî), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Kurtubî, EbûAbdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. (1987). *el-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'an, Dâru'l-Fikr*, I-XX, Beyrut.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdulkerim İbn Hevâzin. (t.y.). *Letâifü'l-İşârât*, Byy.
- Lebîd b. Rabîa el-Âmirî. (1993). *Divanü Lebîd b. Rabîa*, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyy.
- Mütenebbî, Ebu't-Tayyib. (t.y.). *Divanü Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî bi Şerhu'l-Allameti'l-İmam el-Vâhidî*, (Şerh: Ömer Faruk et-TABBÂ), I-II, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam.
- Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin. (1985). *et-Tefsiru'l-Kebir, Dâru'l-Fikr*, 3. Baskı, Beyrut.
- Râzî. (1988). *Tefsîr-i Kebîr*, (Çev.: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Ankara: Akçağ Yay.
- Râzî, Ebu Abdullâh Zeynüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdullâh (1990). *Tefsiru'r-Râzî'l-Müsemma bi Enmûzecin Celilin fi Esile ve Ecvibe min Garâibi Âyi't-Tenzil*. (Tahk.: Muhammed Rıdvan ed-Dâye), Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muasır.
- Sendûbî, Hasen, *Şerhu Divani İmrî'l-Kays*. (t.y.). 5. Baskı, Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ.
- Suyûtî, Celaluddin, Abdurrahman b. Ebi Bekr. (1983). *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsir bil-Me'sûr*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Şâfî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris. (t.y.). *Divanü'l-İmam Eş-Şâfî*, (Şerh: Ömer Faruk et-Tabbâ), Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. (1954). *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 2. Baskı, I-XXX, Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî Matbaası.
- Tarafe b. el-Abd. (1909). *Şerhu Divanı Tarafe b. el-Abd*, (Terc.: Ahmed b. el-Emin eş-Şenkîfî), Kazan: Örnek Matbaası.
- Ubeyd b. el-Ebras, Ubeyd. (1994). *Divanü Ubeyd b. el-Ebras*, (Şerh: Eşref Ahmed), Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyy.
- Ünal, Necdet. (2005). *Kur'an'ı Kerim'de İstikamet Kavramı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Zebîdî, Muhammed Murtadâ el-Huseynî el-Vâsıtî. (t.y.). *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Beyrut.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. (t.y.). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyy.